

สรุปการศึกษาคนควาและขอเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีต่ออาคารสถาปัตยกรรมในประเทศไทย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2208 ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แห่งกรุงศรีอยุธยา จนถึงปี พ.ศ. 2475 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ซึ่งเป็นระยะเวลาทั้งสิ้น 267 ปี) ผู้เขียนได้ใช้วิธีการศึกษาคนควาทั้ง "การศึกษาจากเอกสารหรือห้องสมุด" (documentary or library research) "การศึกษาโดยการคนควาประวัติ" (historical method) และ "การวิจัยสนาม" (field research) ซึ่งผลของการศึกษาคนควาสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญ ๆ ได้ดังต่อไปนี้ :-

1. ผู้นำอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาสู่ประเทศไทย

อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกได้เข้ามาสู่เมืองไทย โดยบุคคล 2 ประเภท คือ คนต่างประเทศซึ่งเป็นผู้นำเข้ามา และ คนไทยซึ่งเป็นผู้ไปรับเอาเข้ามา

- คนต่างประเทศซึ่งเป็นผู้นำเข้ามา ได้ปรากฏมีมาบ้างแล้วก่อนรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่รายละเอียดของหลักฐานไม่สู้จะชัดเจนนัก ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนว่า ผู้ที่นำเข้ามาส่วนมากเป็นบาทหลวงชาวฝรั่งเศสและอิตาลีเยนที่มีความรู้ในด้านการก่อสร้าง และยังมีวิศวกรชาวฝรั่งเศสบางคนที่เกิดทางเข้ามาพร้อมกับคณะราชทูตฝรั่งเศส ในรัชกาลที่ 2 ที่ 3 และ ที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ที่นำเข้ามาส่วนใหญ่จะเป็นมิชชันนารี (หมอสอนศาสนา) อเมริกัน และโดยเฉพาในรัชกาลที่ 4 ก็มีนายช่างชาวยุโรปบ้างแต่ก็ไม่กี่คน ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้มีสถาปนิกและวิศวกรชาวอังกฤษ อิตาลีเยน และฝรั่งเศส เข้ามารับราชการ และได้สร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมชั้นเยี่ยมชั้นหลายชั้น ในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็เช่นเดียวกับในสมัยรัชกาลที่แล้ว คือได้มีสถาปนิกและ

วิศวกรชาวยุโรปเข้ามาสู่เมืองไทย และได้เข้ารับราชการอยู่ตามหน่วยงานต่าง ๆ ส่วนมากจะเป็นชาวอิตาลีเลย ในสมัยรัชกาลที่ 7 สถาปนิกและวิศวกรชาวยุโรปได้ลดจำนวนลงไปบ้าง อันเป็นผลเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ 6 และ ที่ 7 สมัยรัชกาลนี้ ปรากฏว่า สมัยรัชกาลที่ 5 มีจำนวนนายช่างชาวตะวันตกปฏิบัติงานในเมืองไทยมากที่สุด

- คนไทยซึ่งเป็นผู้ไปรับเอาเข้ามา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ระบุว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้มีนักเรียนไทยถูกส่งไปเรียนวิชาการก่อสร้างที่ฝรั่งเศส แต่นักเรียนไทยเหล่านี้จะได้อะไรกลับมาสู่เมืองไทยหรือไม่ และถ้าได้กลับมาได้นำอิทธิพลสถาปัตยกรรมมาด้วยหรือเปล่า ไม่มีหลักฐานใด ๆ ปรากฏ การไปรับเอาอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาได้ปรากฏอย่างแท้จริง เป็นครั้งแรก ในรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้โปรดฯ ให้ขุนนางไทยชั้นผู้ใหญ่บางคนออกไปดูงานก่อสร้างในยุโรป และที่สิงคโปร์ เมื่อขุนนางเหล่านั้นกลับเข้ามา ก็ได้นำแบบอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตกมาใช้ในเมืองไทยทั้งในกรุงเทพฯ และในหัวเมืองต่าง ๆ ครั้นมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ได้เสด็จประพาสยุโรปถึงสองครั้ง ในการเสด็จแต่ละครั้ง พระองค์ก็ได้ทรงวางแผนที่จะสั่งเกณฑ์งานสถาปัตยกรรมในประเทศต่าง ๆ สืบต่อไปสถาปัตยกรรมแบบใดที่พระองค์ทรงโปรดก็จะทรงจดจำสืบทอดไว้ และเมื่อเสด็จกลับสู่เมืองไทยก็โปรดฯ ให้สถาปนิกชาวตะวันตกก่อสร้างอาคารในสัตลัที่พระองค์ทรงโปรดนั้น ๆ ในรัชกาลนี้ นอกจากพระองค์ท่านแล้ว พระเจ้าลูกยาเธอที่ได้เสด็จไปศึกษาต่างประเทศ ก็ได้เป็นผู้นำเอาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาอีกด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 6 ขุนนางไทยที่ใดเดินทางไปราชการต่างประเทศ ขุนนางบางคนที่มีความรู้หรือสนใจการก่อสร้าง ก็มักจะนำแบบอย่างของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ตนชอบ มาลองใช้ในการสร้างคฤหาสน์หรือบ้านของตนเอง ในสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นสมัยที่ สถาปนิกไทยรุ่นแรก ๆ ที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ ได้เริ่มประกอบงานสถาปัตยกรรมแบบใหม่ (Modern Architecture) ขึ้นเป็นครั้งแรกในเมืองไทย และท่านเหล่านี้ได้เป็นอาจารย์ผู้ประสัจท์วิชาสถาปัตยกรรมให้แก่สถาปนิกไทยผู้มีชื่อเสียงในปัจจุบันหลายคน

2. แหล่งต่าง ๆ ที่อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกได้ก่อตัวขึ้นในแต่ละสมัย

แหล่งแรก ๆ ที่อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกได้ก่อตัวขึ้น ก่อนรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ก็คือ กรุงเทพฯอยุธยา บางกอก และหัวเมืองบางเมืองทางตอนใต้ของประเทศไทย แต่หลักฐานที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ในเรื่องนี้ ได้กล่าวไว้อย่างเลือนลางเต็มที่ กอปรกับไม่สามารถจะหาซากของอาคารมาศึกษาได้ ฉะนั้นการศึกษาครั้งนี้จึงต้องผ่านสมัยนี้ไป

แหล่งแรกที่อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกได้ก่อตัวขึ้น และยังคงมีสิ่งก่อสร้างเหลืออยู่ให้ศึกษา ก็คือ เมืองลพบุรี ที่สร้างขึ้นใหม่ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ (พ.ศ. 2199-พ.ศ. 2231)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ระหว่างรัชกาลที่ 2 และที่ 3 แหล่งที่อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกได้ก่อตัวขึ้น คือ กรุงเทพฯ และต่อมาในรัชกาลที่ 4 ก็ได้แพร่ออกไปสู่หัวเมืองต่าง ๆ เช่น สมุทรปราการ เพชรบุรี ลพบุรี และปราจีนบุรี ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อพระองค์ได้โปรดฯ ให้จัดการปฏิรูปการปกครองในส่วนภูมิภาคเป็นแบบเทศาภิบาล ความจำเป็นที่จะต้องสร้างที่ทำการมณฑลจึงเกิดขึ้น ฉะนั้นอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกจึงได้แพร่ออกไปสู่หัวเมืองสำคัญ ๆ ในพระราชอาณาจักร ในสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนปลาย และที่ 6 อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกมิได้เพียงแต่เข้ามาสู่กรุงเทพฯ ก่อน แล้วจึงกระจายออกไปตามหัวเมืองต่าง ๆ หากยังได้เข้ามาจากทางมาลายู และสิงคโปร์ แล้วได้แพร่ไปตามเมืองต่าง ๆ ทางภาคใต้ของประเทศไทย เช่น ภูเก็ต สงขลา และนครศรีธรรมราช อีกด้วย เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 7 อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกจึงได้เริ่มกระจายไปทั่วหัวเมืองต่าง ๆ ในราชอาณาจักรไทย

3. อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกได้ทำให้เกิดอาคารที่สร้างขึ้นในลักษณะต่าง ๆ

อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แพร่เข้ามาได้ทำให้เกิดอาคารที่สร้างขึ้นในลักษณะต่าง ๆ และต่างวาระกันดังนี้:-

- อาคารที่สร้างขึ้นเป็นแบบตะวันตกผสมแบบไทย อาคารชนิดนี้ได้สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ เมืองลพบุรี โครงสร้างของอาคารจะเป็นแบบตะวันตก การจัดผังเพื่อประโยชน์ใช้สอยภายในอาคารส่วนใหญ่เป็นแบบไทย การตกแต่งภายนอกอาคารเป็นแบบตะวันตกผสมแบบไทย

- อาคารที่สร้างขึ้นยังไม่ตรงตามสไตล์ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แท้ ได้แก่ อาคารที่สร้างขึ้นในตอนปลายรัชกาลที่ 3, ตลอดรัชกาลที่ 4, และตอนต้นรัชกาลที่ 5 อาคารเหล่านี้มีทรวดทรงหรือรูปโฉมไปตรงตามสไตล์ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แท้ ส่วนลวดลายต่าง ๆ ขององค์ประกอบของอาคารไม่ค่อยจะถูกต้องสมบูรณ์นัก อีกทั้งลวดบัวและเครื่องตกแต่ง (mouldings & ornament) ก็ไม่สู้จะประณีต ทั้งนี้เพราะยังขาดสถาปนิกผู้เชี่ยวชาญและช่างก่อสร้างที่มีฝีมืออยู่ ตลอดจนวัสดุก่อสร้างและวัสดุตกแต่งอาคารชนิดต่าง ๆ จากยุโรปยังหาได้ในขีดจำกัด ตัวอย่างของอาคารที่กล่าวนี้ ก็คือ พระที่นั่งและตึกต่าง ๆ ในพระนครศิริ จังหวัดเพชรบุรี และพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ

- อาคารที่สร้างขึ้นตรงตามสไตล์ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่กำหนดไว้ ได้แก่ อาคารที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 6 และที่ 7 อาคารเหล่านี้มีทรวดทรงหรือรูปโฉมตรงตามสไตล์ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แท้ที่กำหนดให้ ทั้งนี้เพราะในสมัยดังกล่าวนี้ มีสถาปนิกต่างประเทศที่เชี่ยวชาญหลายคนเขามารับราชการ และช่างก่อสร้างคนไทยที่มีฝีมือและรู้งานสถาปัตยกรรมตะวันตกก็มีอยู่มาก เพราะได้รับการฝึกฝนสลับตอกันมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 4 กอปรกับวัสดุก่อสร้างและวัสดุตกแต่งอาคารชนิดต่าง ๆ จากยุโรปสามารถหามาใช้ได้ไม่ยากนัก ตัวอย่างของอาคารเหล่านี้ได้แก่พระที่นั่งบรมพิมาน พระที่นั่งอนันตสมาคม และ บานนรสิงห์ เป็นต้น

- อาคารที่สร้างขึ้นเป็นแบบไทยแต่การจัดที่ว่างเพื่อประโยชน์ใช้สอยภายในเป็นแบบตะวันตก อาคารลักษณะนี้ เริ่มสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 6 เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิมิตต่อสถาปัตยกรรมแบบไทยอยู่มาก และสาเหตุของการจัดที่ว่างเพื่อประโยชน์ใช้สอยภายในอาคารเหล่านี้เป็นแบบตะวันตก ก็เนื่องมาจากการรับวัฒนธรรมและการค้นคว้าในความก้าวหน้าทางวิทยาการของชาวตะวันตก ตัวอย่างของอาคารเหล่านี้ได้

แก่ ตึกคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และหอประชุมโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

- อาคารที่สร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ อาคารลักษณะนี้ เริ่มสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 7 โดยสถาปนิกชาวตะวันตก และสถาปนิกไทยรุ่นแรก ๆ ที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ การสร้างอาคารในลักษณะนี้ก็เนื่องมาจาก สไตล์ของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ซึ่งถือเป็น "สากล" (universal) ได้เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในนานาประเทศ เพราะสามารถสนองการดำรงชีพและความต้องการของสังคมที่ได้รับอิทธิพลอารยธรรมตะวันตกได้เป็นอย่างดี

4. อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีผลต่อการดำรงชีพและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทย

อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีผลต่อการดำรงชีพและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทย ได้เริ่มปรากฏขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทวีความแรงขึ้นทุกขณะในเวลาต่อมา คนไทยเมื่อสร้างอาคารแบบตะวันตกขึ้น ก็จะต้องคอย ๆ ปรับการดำเนินชีวิตประจำวันและขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างให้เข้ากับอาคารที่ตนเข้าไปอยู่อาศัยทีละน้อย ๆ จนกระทั่งวัฒนธรรมการกินอยู่ได้สอดคล้องกลมกลืน เข้ากันกับอาคารแบบตะวันตก ซึ่งบางอย่างจะต้องอาศัยเวลานับสิบ ๆ ปี ยกตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระอภิเนาวนิเวศน์ขึ้นเป็นพระที่นั่งแบบตะวันตก และทรงตั้งเครื่องเรือนจากยุโรปเข้ามาใช้เป็นอันมาก เวลาเสด็จออกขุนนาง ก็ประทับเก้าอี้แต่พระองค์เดียว ส่วนขุนนางทั้งหลายก็ยังคงหมอบคลานอยู่อย่างเดิม สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เช่นเดียวกัน พระองค์ทรงสร้างพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์เป็น "ตึกแบบอเมริกัน" แต่เสด็จอยู่ประทับกับพื้น ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งโปรดสถาปัตยกรรมตะวันตก เช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระปิตุลา พระองค์ทรงสร้างพระที่นั่งชั้นหลายองค์เป็นแบบตะวันตก และการจัดตกแต่งภายในที่หนึ่งเหล่านี้ก็เป็นแบบตะวันตกด้วย เมื่อเป็นดังนั้นการที่จะให้พระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการหมอบคลานเข้าเฝ้าอยู่กับพื้นตามประเพณีเดิม เห็นจะไม่เป็นการเหมาะสม และมองดูไร้ศักดิ์ศรี

ดังนั้นเมื่อพระองค์เสด็จออกขุนนาง จึงโปรดฯ ให้ยื่นเฝ้าและถวายคำนับ และเมื่อโปรดฯ ให้หนึ่งเฝ้าก็หนึ่งเฝ้าอีกเฝ้า และนี่เป็นตัวอย่างหนึ่งในหลายตัวอย่าง ที่แสดงให้เห็นว่า อิทธิพลของ สถาบันตยกรรรมตะวันตกได้มีส่วน เปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียม ประเพณีของคนไทยในครั้งกระโน้น

5. อิทธิพลของสถาบันตยกรรรมตะวันตกที่มีมาในอดีตได้ส่งผลต่อสถาบันตยกรรรม ในประเทศไทย ในปัจจุบันนี้

นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา อิทธิพลของ สถาบันตยกรรรมตะวันตก ได้ทวีความแรงขึ้นทุกขณะ จนกระทั่งในปัจจุบันนี้ อาคารสถาบันตยกรรรมส่วนใหญ่ในประเทศไทยได้สร้างสรรคชนควยปรัชญาการ ออกแบบสถาบันตยกรรรมสมัย ใหม่และเทคโนโลยีทางการก่อสร้างที่กำลังก้าวรุกไปข้างหน้า

ขอเสนอแนะ

ในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังไม่มีผู้ใดได้ทำมาก่อนเลย ผู้เขียน ได้ประสออุปสรรคนานาประการ เริ่มตนควย การไม่มีเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง (related literature) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการคณควา และตามมาควยความจำกัดในปริมาณ และคุณภาพของ เอกสารที่จะนำมาใช้ในการศึกษาและอ้างอิง ปัญหาต่อไปก็คือ เมื่อลงมือ ทำการวิจัยสนาม (field research) ในสถานที่บางแห่งที่ผู้เขียน จำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้อง เขาไปสำรวจและถ่ายภาพเพื่อประกอบงานคณควา แต่ก็ไม่ได้รับอนุญาต เพราะ เป็นสถานที่หวงห้าม ปัญหาสุดท้ายก็คือ เนื่องจากอาคารบางหลังที่จำเป็นต้องสำรวจ และถ่ายภาพเพื่อประกอบงานคณควาอยู่ห่างไกลจากภูมิลำเนาของผู้เขียน การเดินทางไป สสำรวจแต่ละครั้งทำให้ต้องใช้เวลาเป็นอันมาก และควยปัญหาเหล่านี้ การเขียนวิทยานิพนธ์ จึงต้องใช้เวลาเนิ่นกวาระยะเวลาที่บัณฑิตวิทยาลัย กำหนดไว้ให้ (คือเกินกว่าหนึ่งภาค การศึกษา) ข้าพเจ้าได้ใช้เวลาสำรวจ, คณควา, รวบรวมข้อมูลและชาวสาร, วิเคราะห์ และเขียนวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ นานถึงสองปีครึ่ง

สำหรับข้อเสนอแนะของผู้เขียน มีดังต่อไปนี้

ถ้าหากท่านผู้ใดที่จะเขียนวิทยานิพนธ์ในเรื่องคล้ายคลึงกันนี้ ขอได้โปรดตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ผู้เขียนได้ประสบมา และขอให้พยายามแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ นั้นอันอาจจะบังเกิดขึ้นแก่ท่านเสีย แตระยะแรกของการทำวิทยานิพนธ์ วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ผู้เขียนเชื่อว่า จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับ

- การศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย
- การศึกษาอิทธิพลของการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีต่อสถาปัตยกรรมในประเทศไทยตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ เป็นต้นมา
- การศึกษาเปรียบเทียบศิลปะและสถาปัตยกรรมของประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้านในระยะเวลาดารวมสมัยเดียวกัน
- การศึกษาเพื่อที่จะวางแนวความคิด (concept) ในการประกอบงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยในปัจจุบันและในอนาคตอันใกล้

ฯลฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุป: อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีต่อสไตล์ของงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย

ระยะเวลา (พ.ศ.)	ในรัชสมัย	อาคารสถาปัตยกรรม					ผู้สร้างสรรค์ อาคารสถาปัตยกรรม	ผู้ใช้ประโยชน์ อาคารสถาปัตยกรรม	ตัวอย่างของ อาคาร ที่เด่น
		สไตล์	การจัดที่ว่างเพื่อประโยชน์ใช้สอยภายในอาคาร	วิธีการก่อสร้าง	วัสดุ ก่อสร้าง	วัสดุตกแต่งอาคาร			
2208 - 2231	สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	แบบตะวันตกผสมแบบไทย	ส่วนมาก แบบไทย	โครงสร้างแบบตะวันตก: กำแพงรับน้ำหนัก ใช้โค้งยอดแหลมเหนือช่องประตูหน้าต่าง	ใช้ของท้องถิ่น	จาก: เมืองจีน เปอร์เซีย ฝรั่งเศส	บาทหลวงฝรั่งเศส และอิตาลีเลียน	พระเจ้าแผ่นดิน ขุนนางที่เป็นชาวตะวันตก บาทหลวง ราชทูต พ่อค้า ฯลฯ	ตึกเลี้ยงรับแขกเมือง บ้านหลวงรับราชทูต เมืองลพบุรี
ช่วงใช้ของพัฒนาการขาดตอน									
2352 - 2394	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด	ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด	กำแพงก่ออิฐรับน้ำหนัก	ใช้ของท้องถิ่น	จาก: ยุโรป เมืองจีน สิงคโปร์	มิชชันนารีอเมริกัน บาทหลวงโรมันคาทอลิก	พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย และ ขุนนางไทยชั้นผู้ใหญ่บางคน ชาวต่างประเทศ	พระปั้นหย่า ในวัดบวรนิเวศวิหาร
2394 - 2411	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	แบบตะวันตกที่ไม่แท้	แบบไทย และ เริ่มมีแนวโน้มนำแบบตะวันตก	กำแพงก่ออิฐรับน้ำหนัก	ใช้ของท้องถิ่น เริ่มใช้ปูนซีเมนต์จากต่างประเทศ	จาก: ยุโรป เมืองจีน สิงคโปร์	มิชชันนารีอเมริกัน บาทหลวงโรมันคาทอลิก นายช่างชาวยุโรป เจ้านาย และ ขุนนางไทยที่กลับจากต่างประเทศ	พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย และ ขุนนางไทยชั้นผู้ใหญ่ ชาวต่างประเทศ	พระนครคีรี เมืองเพชรบุรี พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ วังหน้า
2411 - 2453	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	แบบตะวันตกที่แท้	แบบตะวันตกเกือบทั้งสิ้น	กำแพงก่ออิฐรับน้ำหนัก ต่อมา เพอร์โรคอนกรีต ระบบเสาและคานรับน้ำหนัก เริ่มใช้เครื่องจักรทุ่นแรง	ใช้ของท้องถิ่น ปูนซีเมนต์ จากสิงคโปร์ เหล็กโครงสร้าง จากอังกฤษ เยอรมนี หินอ่อน จาก อิตาลี กระฉก จาก ฝรั่งเศส และ เบลเยียม ฯลฯ	จาก: ยุโรป สิงคโปร์ ชองกง ฯลฯ	สถาปนิก และ วิศวกร ชาว อังกฤษ อิตาลี เยอรมัน ฝรั่งเศส เจ้านาย และ ขุนนางไทยชั้นผู้ใหญ่ซึ่งได้รับแต่งตั้งเป็น "แมกกอง" หรือ "ผู้อำนวย การสร้าง"	พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย และ ขุนนางไทยชั้นผู้ใหญ่ ชาวต่างประเทศ ประชาชนทั่วไป (อาคารสาธารณะ และ ที่ทำการรัฐบาล)	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระที่นั่งอนันตสมาคม พระที่นั่งวโรดมพิฆาน บางปะอิน วัดนิเวศธรรมประวัติ กระทรวงกลาโหม โรงนมไอเรจินเติล
2453 - 2468	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	แบบตะวันตกที่แท้ (1) แบบไทย (2)	แบบตะวันตก (1) เหมือน หรือ คล้ายคลึงแบบตะวันตก (2)	เพอร์โรคอนกรีต ระบบเสาและคานรับน้ำหนัก	ใช้ของท้องถิ่น ปูนซีเมนต์เริ่มผลิตได้ในประเทศ ใช้ของต่างประเทศ เหมือนในรัชกาลที่แล้ว	จาก: ยุโรป สิงคโปร์ ชองกง สหรัฐอเมริกา	เหมือนในรัชสมัยที่แล้ว	เหมือนในรัชสมัยที่แล้ว	พระที่นั่งชาลิมงคล - อาสน์ (1) บ้านนรสิงห์ (1) พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ (2) หอประชุมร.วชิราวุธวิทยาลัย (2)
2468 - 2475	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	แบบตะวันตกที่แท้ (1) แบบสมัยใหม่หรือแบบร่วมสมัย (2)	แบบตะวันตก (1) แบบสมัยใหม่หรือแบบร่วมสมัย (2)	เพอร์โรคอนกรีต ระบบเสาและคานรับน้ำหนัก	ใช้ของท้องถิ่น วัสดุก่อสร้างหลายชนิด เริ่มผลิตได้ในประเทศ ใช้ของต่างประเทศ เหมือนในรัชกาลที่แล้ว	จาก: ยุโรป สหรัฐอเมริกา ฯลฯ	สถาปนิกชาวตะวันตก สถาปนิกไทยรุ่นแรกๆ จบการศึกษาจากต่างประเทศ	เหมือนในรัชสมัยที่แล้ว ขนชั้นกลางเริ่มปลูกบ้านพักอาศัยแบบตะวันตกมากขึ้น	ตึกมณุษยนาถ : แบบโกธิค (1) วังไกลกังวล หัวหิน (1) ศาลาเฉลิมกรุง (2)

